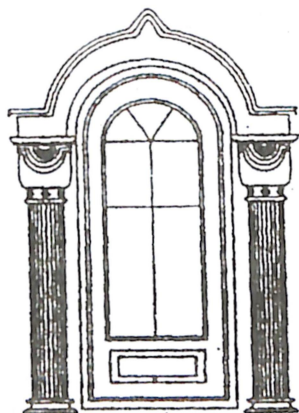

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

ВИПУСК 5
Мистецтвознавство

Збірка наукових праць

Харків ХДАК 1999

*М.М.Каністратенко
В.В.Кравченко
Л.П.Велика*

МУЗЕЙНЕ ВІДДІЛЕННЯ ХДАК – ПРОВІДНИЙ ОСЕРЕДОК УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ МУЗЕЄТВОРЕННЯ

Давня і славнозвісна історія національного музейництва тісно пов'язана з Харковом, де зусиллями вчених - істориків, археологів, етнографів, мистецтвознавців, філологів засновано Кабінет раритетів при університеті (1807), який перетворився на Музей червоних мистецтв та старожитностей (1835); організовано міський художньо-промисловий музей (1886) – перший у країні музейний заклад, доступний для загалу; сформовано різнопрофільну музейну мережу майже з двадцяти установ (1920-ті); закладено підвалини теорії музейної справи та спеціальних видань з музеєзнавства.

Цілком закономірно, що саме тут, на тлі позитивних здобутків, з усією гостротою позначилася проблема фахового забезпечення музейної діяльності. Першою, але короткочасною і тому не досить плідною спробою її вирішення, була підготовка музейних працівників у рамках Етнографічної секції Губкопису (поч.1920-х) під орудою М.Ф.Сумцова, а потім – на факультеті політичної освіти (1925), нині академія культури.

Тривалий час тоталітарний режим не опікувався цією проблемою, вважаючи достатнім навчання музейній професії у процесі практичної роботи. Подібний підхід до справи виправдав себе лише частково, бо мав серйозні недоліки: по-перше, не всі музеї акумулюють необхідний для повноцінної підготовки кадрів досвід і системні знання; по-друге, переважає консервативна тенденція, коли існуючий стан музейної справи видається єдиною можливим і не зазнає змін.

Нова культурно-історична ситуація, що склалася у світі на кінець ХХ ст., змусила суспільство докорінно переглянути соціальні функції музейних закладів з метою посилення їх ролі у громадському житті. “В наші дні, - відзначав член Міжнародної ради музеїв Д.-В.Ноубл, - від музею чекають більшого. Величезний матеріал, накопичений у наших зібраннях, надає широкі можливості для плідної участі в процесі взаємного збагачення світових культур”[1]. Разом із усвідомленням важливої культуротворчої місії музеїв і завдань музейних працівників стала очевидною потреба у спеціальній освіті класичного типу.

За ініціативою авторитетного теоретика і практика музейної справи М.Т.Дяченка, Харківський державний інститут культури намагався ще у середині 1970-х рр. поновити традицію професійної підготовки музейних

фахівців, однак не зміг подолати бюрократичні перешкоди. Знадобилося майже п'ятнадцять років наполегливих зусиль ректора В.М.Шейка, професора Г.Й.Чернявського, доцента В.З.Фрадкіна, щоб досягти практичного результату. Лише у 1989 р. при кафедрі загальної історії інституту було відкрито перше в Україні музейне відділення.

Через відсутність єдиних державних стандартів щодо музейної освіти колективі кафебри довелося визначати основні напрями та особливості навчального процесу, розробляти навчальні плани, необхідні курси та їх науково-методичне забезпечення. Затверджені Міністерством культури і мистецтв та Міністерством освіти України спеціальність “Музейна справа і охорона пам'яток історії та культури”, а також кваліфікація фахівців “історик-музеєзнавець” зумовили змістовність відповідного пакета документів.

Засновники нового відділення підкреслювали: “Навчальний план ми будемо на основі чотирьох взаємопов'язаних блоків дисциплін, що містять загальногуманітарний та загальноісторичний цикли, цикл спеціальних історичних дисциплін і комплекс предметів з музеєзнавства”[2]. Завдання авторів комплексної навчальної програми “Музеєзнавство” виявилось вельми складним: внаслідок “музейного буму” 1970-1980 рр. у цій сфері сталися кардинальні зміни, і теоретична база музеєзнавства значною мірою застаріла. Але ретельне вивчення новітніх музеологічних досліджень, залучення до співпраці досвідчених практиків музейної справи, критичний аналіз системи підготовки музейних кадрів у США, Франції, Німеччині, Нідерландах та інших країнах дозволили скласти збалансовану і ефективну програму навчання істориків-музеєзнавців, у якій органічно поєднуються історичний, теоретичний та прикладний аспекти музеєзнавства. Зважаючи на специфіку кожної дисципліни, укладачі програми прагнули до оптимального співвідношення лекційних, семінарських, практичних та індивідуальних занять. Угоди про співробітництво між інститутом та провідними харківськими музеями надали можливість використання музейних фондів, експозицій, лабораторій тощо протягом усього терміну навчання майбутніх фахівців. У такий спосіб студенти відчувають атмосферу сучасного музейного життя, з'ясовують характер вимог до фахівця, набувають навичок практичної роботи, визначають свою схильність до певного напрямку музейної діяльності.

Минуло вже десять років від моменту заснування музейного відділення, але, як зауважував Л.Курбас, ми помічаємо час тоді, коли помічаємо зміни. Остання декада ХХ ст. виявилася динамічно-мінливою: по-перше, український народ здобув можливість розбудовувати незалежну і демократичну державу, а цей процес потребує надзвичайної рушійної сили і загальноціннісних ідейних засад; по-друге, набуває поширення ідея дієвої культури, як одного з найважливіших засобів самоствердження та

самоздійснення нації і її визнання на міжнародному рівні; по-третє, музеологи світу дійшли висновку, що сучасні музеї повинні перетворитися на “генератори культури”, тобто унікальний креативний простір, де “золотий запас” культурно-історичної спадщини переплавлятиметься у систему життєвих сенсів та цінностей нинішнього суспільства.

Дійсними факторами зумовлена як загальна нова орієнтація Харківської державної академії культури, так і концепція розвитку музейного відділення.

Головною метою колектив кафедри історії України та музеєзнавства вважає розбудову самостійної національної школи музеєтворення на рівні сучасних світових вимог. Результатом її діяльності має стати якісно нова музейна мережа України, здатна виступати надійним базисом самоідентифікації українського суспільства і водночас провідником національного образу у глобальний полікультурний простір. Згідно з цією метою науково-дослідницька діяльність кафедри спрямована на інтердисциплінарне теоретичне забезпечення розвою вітчизняної музейної справи, а навчальний процес – на формування нової генерації музейних фахівців.

Слід підкреслити, що колективі кафедр, який налічує дванадцять докторів та кандидатів наук, удалося визначити своє особисте місце у системі суспільних наук України. На відміну від академічної історичної науки, котра характеризується чіткою профілізацією та “істинною” парадигмою досліджень, основу наукової програми музейного відділення ХДАК складає здобуття знань софійного, людиномірного характеру. Це – цілеспрямована інтерпретація вітчизняної історичної спадщини з позицій культурології, виявлення та використання її потенціалу в креативному просторі сучасної культури і презентація здобутих результатів музейними засобами.

Саме культурно-історична спадщина, якою володіють кожна країна, регіон, етнічна група, дозволяє відповідній людській спільноті пізнавати себе, стверджувати свою спільність, оновлюватися, доводити свою життєздатність, а поняття “спадщина” та “музей” є нерозривними. Тенденція активного опанування духовних і матеріальних надбань минулого та їх використання у створенні нових суспільних цінностей поки що не має загально визнаного терміна (фахівці користуються виразами “прикладна історія”, “нова музеологія”, “анімація історії” тощо), але її футурологічність очевидна.

Специфіка поставленого наукового завдання спонукала істориків та музеєзнавців кафедри до творчої співпраці з провідними філософами, культурологами, політологами, мистецтвознавцями академії, університету, інших наукових центрів. Результати роботи регулярно оприлюднюються на наукових конференціях з питань музеєзнавства та історичного краєзнавства, публікуються на сторінках спеціального видання ХДАК “Культура України”.

започатковане кафедрою нове періодичне видання “Схід-Захід” створює умови для обміну думками між науковцями України та Західної Європи і аналізу вітчизняних культурно-історичних здобутків у широкому європейському контексті. Поступово просуваються краєзнавчі дослідження, зокрема вийшла друком праця С.В.Потрашкова “Харківські полки: три століття історії”, готується збірка матеріалів “Слобідська Україна у записках мандрівників”. На стадії завершення дисертаційна робота “Роль художнього образу експозиції у системі культурно-історичних комунікацій”, де розглядаються актуальні питання щодо самобутності українського музейництва, особливостей соціальної комунікації на базі музеїв України. Таким чином збагачуються наукові підвалини навчального процесу музейного відділення академії.

Оскільки тривалий час в Україні штучно стримувався процес формування національної інтелектуальної та творчої еліти, вітчизняній культурі і музейній сфері, зокрема, бракує особистостей, які б усвідомлювали свою елітарну місію і були спроможними реалізувати новітні ідеї дієвої культури та соціально-впливового музею. Музейна професія в усьому світі традиційно вважається елітарною, викладачі музейного відділення ХДАК докладають максимум зусиль, щоб їх вихованці відповідали критеріям культурної еліти. Сучасна наука пропонує такі критерії:

- самоідентифікація фахівця зі своєю професійною групою;
- визнання себе культурним лідером та культурним політиком;
- усвідомлення відповідальності за відбір і збереження культурних норм та цінностей суспільства;
- здатність до визначення довгострокових перспектив культурного розвитку суспільства;
- внутрішня духовна самостійність;
- прагнення до цілеспрямованого впливу на соціальне макро- та мікросередовище. [3]

Денна та заочна форми навчання фахівців музейної справи, що отримують відтепер кваліфікацію “музеєзнавець-історик”, розраховані на п’ять років. Внаслідок постійного вдосконалення навчального процесу нині діють 3 навчальні плани. Кожний із них містить загальноосвітні дисципліни за обсягом, передбаченим для вищих навчальних закладів гуманітарного профілю, цикл фундаментальних та спеціальних історичних дисциплін, наближений до програм історичних факультетів університетів, а також комплекс професійно-орієнтованих дисциплін. Варіативними лишаються послідовність викладання дисциплін, обсяг матеріалу, співвідношення лекційних, семінарських та практичних занять, курси за вибором студентів.

Фундаментальні курси з історії України, загальної історії, археології, загальної етнографії та етнографії України, джерелознавства та археографії, вітчизняної історіографії тощо спрямовані на всебічне пізнання історичних

процесів, набуття навичок наукового аналізу, засвоєння методики історичних досліджень. Щороку цей блок доповнюється новими спецкурсами, серед останніх: “Історія Оттоманської імперії та Кримського ханства”, “Історична бібліографія”.

Зважаючи на те, що музейні фахівці здебільшого мають справу з історією в опредмеченій формі, особлива увага приділяється нумізматиці, сфрагістиці, геральдиці, історії костюма, побутових речей, озброєння і військового спорядження, нагород, техніки тощо. Паралельно використовуються всі можливості для ознайомлення студентів із відповідними колекціями музеїв України.

Опанування курсів “Історія філософської думки”, “Теорія культури”, “Загальна історія культури”, “Теорія та історія економічної культури” тощо спонукає студентів до формування власної світоглядної позиції, особливого типу наукового мислення, коли явища, події, особистості та окремі факти інтерпретуються у системі координат: “людина-суспільство-світ”, “культура-безкультур’я”, “профетична культура-масова культура”.

Протягом п’яти років студенти засвоюють комплексний курс “Музезнавство” о такій послідовності: історія музейної справи, технічні засоби музейної роботи та обладнання музеїв, наукове комплектування музейних фондів та фондова робота, науково-дослідна робота музею, експозиційна робота, система соціальних музейних комунікацій, охорона пам’яток історії та культури, реставрація та консервація музейних пам’яток, правове забезпечення, економіка, організація та управління музейної справи. Всі перелічені курси є оригінальними авторськими розробками викладачів академії, їх доповнюють спецкурси “Мовна майстерність” та “Сценарна майстерність”.

На високому рівні викладаються історія світового і вітчизняного мистецтва, історія світової та вітчизняної літератури, що разом з додатковою підготовкою забезпечують вихованцям відділення можливість працювати у музеях художнього та літературного профілів.

П’ятирічний термін вивчення іноземних мов (англійської, німецької, французької), а також давньоруської та латинської мов знімають для випускників перешкоди у роботі з музейними і архівними письмовими джерелами та музеологічними працями зарубіжних авторів.

Міждисциплінарний характер музезнавства потребує спеціальних знань з психології, соціології, педагогіки, етики, естетики, книгознавства, інформаційних технологій тощо. Ці предмети входять до діючих навчальних планів, але поки що недостатньо адаптовані до потреб спеціальності.

Під час навчання студенти обов’язково опановують роботу з ПЕОМ; фахівцями академії створено спеціальний навчальний посібник з використанням ПЕОМ у музейній діяльності, а комп’ютерний центр ХДАК має вихід до мережі INTERNET. Тому майбутні музезнавці володіють

новітньою фаховою інформацією, обізнані зі спеціальним програмним забезпеченням, мають відповідні навички практичної роботи.

З метою кращого засвоєння знань та набуття необхідного професійного досвіду студентами передбачаються фахові практики: археологічна (I курс), архівна (II курс), музейно-екскурсійна (III курс), музейно-виробнича (IV курс) та переддипломна (V курс).

Кваліфікаційні курсові роботи віддзеркалюють типовий цикл музейної діяльності: а) наукове дослідження теми на основі джерел та спеціальної літератури; б) розробка виставочного чи експозиційного проекту на базі проведеного дослідження; в) складання програми функціонування нового експозиційного твору в системі музейної комунікації.

Дипломні роботи випускників відділення мають комплексний, тобто історико-музеологічний характер і практичну значущість для розвитку вітчизняної музейної справи. Інколи вони виконуються на замовлення відомчих, громадянських та державних музеїв.

За період свого існування музейне відділення ХДАК підготувало понад 150 фахівців. За рахунок наших випускників майже наполовину оновилися колективи провідних музеїв Харкова – історичного та художнього, поповнилися кадрами місцеві музеї у Чугуєві, Краснограді, Вовчанську, Лозовій тощо, міські музеї Полтави, Сум, Запоріжжя, Керчі, Херсона, Севастополя. Певна кількість вихованців отримала роботу у музеях Москви, Санкт-Петербурга, Ставрополя. Окрім музейної сфери молоді фахівці працюють викладачами вищих та середніх навчальних закладів, інспекторами регіональних управлінь культури та пам'яток охоронних організацій, кореспондентами телебачення та періодичних друкованих видань, консультантами з питань соціальної комунікації, експертами антикварних салонів, дизайнерами виставок та інтер'єрів тощо. Випускниця відділення М.В.Лобанова-Гулак після закінчення аспірантури у Харківському державному університеті і захисту дисертації повернулася викладачем на кафедру. Педагогічний колектив відділення намагається підтримувати постійні зв'язки зі своїми вихованцями і у разі необхідності надавати методичну допомогу в роботі. Найкращою нагородою для викладачів та кураторів є численні успішні проекти, реалізовані молодими музеєзнавцями, а також зінання випускників, що вони завдяки академії обрали свій спосіб життя.

Нині на музейному відділенні навчаються 80 майбутніх фахівців. З 1995 року при академії діє аспірантура та спеціалізовані ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій у галузі музеєзнавства. Аспіранти та здобувачі мають зробити вагомий внесок у розвиток вітчизняної музеології.

Проте існує безліч проблем, що обмежують діяльність ХДАК по підготовці національних музейних кадрів та науковців-музеологів.

Статті Закону України “Про музеї та музейну справу”(1995) гарантують забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації музейних кадрів, безкоштовне користування довідково-інформаційною, бібліотечною і архівною базою музеїв України та відвідування музейних закладів, стажування викладачів і молодих фахівців у провідних профільних установах України та зарубіжжя. Реалії свідчать про інше: державне замовлення на спеціальність “музеєзнавець-історик” постійно зменшується, а потенціальний контингент студентів складають в основному випускники училищ культури, працівники громадських, районних та обласних музеїв, котрі не мають матеріальної можливості навчатися за контрактом. Ринкові умови змушують музеї, архіви та бібліотеки відмовляти викладачам і студентам музейного відділення у безкоштовних послугах, що призводить до якісного зниження практик, наукових розробок тощо. Відсутність українських фахових видань з музейної справи, постійних професійних контактів між профільними кафедрами вузів України та країн СНД, координаційного центру музеєзнавчої роботи на всіх рівнях, зв’язку з Міжнародною радою музеїв та її інформаційною базою погіршують ситуацію. Якщо становище не зміниться на краще, то немає сенсу мріяти про реформування української музейної мережі, визнання національної школи музеєтворення.

Керуючись мудрим реріховським висловом “благословенні перешкоди, ними зростаємо”, колектив кафедри історії України та музеєзнавства разом із керівництвом ХДАК прагне вдосконалювати розпочату справу. На черзі – створення системи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, які працюють у музейній сфері країни, оскільки практика вирішення цієї проблеми на рівні управлінь культури та окремих музеїв не витримує критики. Паралельно розробляються гнучкі навчальні плани та програми, нові курси і спецкурси (наприклад, “Музейне програмування”, “Режисура музейної комунікації”), які дозволять оперативно реагувати на мінливі соціальні потреби і поширювати діапазон фахової підготовки. Заплановано видання навчальних посібників і авторських курсів лекцій з музеєзнавства, комплектування відеопрограм та CD музейної тематики і обладнання спеціального кабінету та лабораторії для практичних занять.

З огляду на актуальність та практичну значущість більшості студентських дипломних робіт, кафедра вважає за необхідне регулярно публікувати їх анований перелік для музеїв і таким чином формувати попит на власну наукову продукцію відділення.

Здійснено вже перші кроки до налагодження професійного спілкування з колегами, які представляють кафедру музеєзнавства Санкт-Петербурзької академії культури та Рейнвардської академії у Нідерландах. Ці заклади поріднює з нашим відділенням провідна ідея – опанування музейної професії на основі узгодженої культури. Саме розуміння культури як

триєдності Істини, Добра, Краси, котра за виразом А.Арто “розвивається всередині нас на зразок нового органа, чи другого дихання”, породжує унікальну творчу атмосферу, необхідну духовну ауру для зростання української еліти.

Відродно бачити майже у кожній студентській групі дітей музейних працівників – “останніх святих на Русі”, адже це свідчить про заснування професійних династій, спадкоємність кращих традицій вітчизняної музейної справи.

Цілком характерними є дарунки викладачів і студентів до 70-річчя Харківської державної академії культури та 10-річчя музейного відділення: проект вузівського музею нового типу і альбом з емблематикою музейної справи та афористичними визначеннями ключових понять “музей”, “музейний працівник”.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *В.И.Ревякин. Музеи мира. М.: Информэкспресс, 1993. – С.10.*
2. *В.М.Шейко, Г.Й.Чернявський. На реаліях сьогодення (Про характер і зміст підготовки фахівців для музеїв України) // Українська культура. – 1994. - №7-8. – С.15-16.*
3. *Ю.Б.Тарасова. Профессиональная элита работников сферы культуры: Автореф. дис. ...канд. культурологич. наук / М-во культуры РФ. Челяб. гос. ин-т искусства и культуры. Челябинск, 1997.*